

CEZA ADALETİNDE RASYONELLİK BİLDİRGESİ

Dr. Mustafa T. YÜCEL (*)

GİRİŞ

Günümüzde yargılamanın uygun yönetimi ile bu süreçte rol alan kişilerin pratiği, bu süreci düzenleyen hukuk kurallarının teknik mükemmelliğinden daha fazla önemlidir. Unutulmamalıdır ki, kişi haklı olduğu davasını kaybedebileceği gibi suçlu kişi de (örneğin davası zamanaşımından düştüğü için) ceza görmeyebilir. Bu bağlamda, yargılama usulündeki kurum ve araçların adaletin gerçekleşmesine ne derece yardımcı olduğu; mahkeme kararlarının usuldeki rafine kavramlar sonucu daha mı adil olduğu gibi sorular gündeme gelmektedir. Yargılama süreci gerçekte akademisyenlerin eserlerinde işlediği mantıksal soyutlamalardan üretilmiş kesin sonuç sağlayan bir normlar kümesi değildir. Usul hukuku, bir bakıma, biçimden ibaret gözüküyorsa da, biçimin özgürlüğün ikiz kardeşi olarak keyfiliğe set çektiği unutulmamalıdır (Jhering). Usul hukukuna özgü soyut irdelémeler ve entellektüel oluşumlar bir yana bırakıldığında, gerçekte bu hukukun, kamu düzeni sağlamak amacıyla yargı gücüne verilmiş işlevsel sosyal araçlar olduğu unutulmamalıdır. Hukukçular ve akademisyenler çabalarını artık adaletin etkin bir şekilde gerçekleşmesi ve adalete susamış insanların/kamu vicdanının tatmin edilmesi çarelerine yöneltmelidirler. Bu konuda yargılama diyalaktığı saklı tutularak sistemde dinamik bir denge sağlamak üzere "temiz eller" operasyonu için yargıya hız kazandıracak "hızlı eller"e ve iş yoğunluğunu azaltıcı alternatif usüllere gereksinim olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

(*) Hakim-Genel Müdür

Yargılama sürecinde yer alan aktörler; hakimler, taraflar, avukatlar ile yardımcı personelden oluşmaktadır. Bu kişiler, ne soyut yaratıklar ve ne de benzer mekanik kuklalardır. Herbiri kendi bireysel ve sosyal dünyasında, duygu, düşünce, ilgi alanları ve alışkanlıkları (bazen de kötü alışkanlıkları) olan kişilerdir. İşte tüm bu kişilerin ilişkileri ile oluşan ve her adliyeye özgü olan "adliye kültürü" zaman zaman sorun kaynağı olabilmekte; yargılama sürecini etkileyerek yargılama hızını yükseltebilmekte (?) veya yavaşlatabilmektedir. Bu durumda, yargının uygun işleyişinde, **de-facto** uygulama, yasalardan daha önemli olmakta; usul hukukunda seçenek ve takdire yer veren fırsatlardan yararlanan aktörler, **norm uygulamayı**, amaçlananın tam tersi istikamete yönlendirmekte veya deforme etmektedir. İşte aktörlerce sistemde sergilenen bu durum, mükemmel detay çalışmalarına karşın adalet sarayı mimari projesindeki, irrasyonel rüzgarların girmesine olanak veren, açık pencerelerdir. İşte bu pencereler nedeniyle Ceza Usulü 26 kez tadilat görmüştür. Bu bağlamda ceza adaletinin hazırlık soruşturması evresinde rasyonel bir yaklaşım sağlamak; gereksiz işlerin ayıklanmasına ve sistemin yapay işlerle kapasite üstü çalışmasını önlemek üzere yönetsel bir soruna değinilecektir.

Kolluk ve Cumhuriyet Savcılıkları Yönetim Projesi

Kolluk, Cumhuriyet Savcılığı, Ceza Mahkemeleri ve İnfaz Kurumlarından oluşan ceza adaleti sisteminde hedeflenen kalite ve etkinliğe ulaşmak için sistemde yer alan her evreye özgü irdelemeler ötesinde evreler arası iş akışı, temposu (bekleme/sonuçlandırma süresi) ve bedeli gibi çağdaş yönetimde temel olan parametreler göz önünde bulundurulmalıdır. Ceza adaletinde istenilen kalitenin sergilemesi, herşeyden önce, ekip çalışması ve sorumluluğunu gerektirmektedir. Ne varki, bu çağdaş yönetim gereği özellikle metropol kentlerde hayatiye kazanamamıştır. Kolluk güçlerince Cumhuriyet Savcılıklarına gönderilen dosyaların sonuçları hakkında bilgi sahibi olunamadığı gibi ortak yönetim sorunlarını belirleme için periyodik toplantılar da (mikro/makro düzeyde) yapılmamaktadır. Nitekim, Cumhuriyet Savcılıklarınca verilen takipsizlik kararları ve itham yüzdeleri dağılımına yıllar itibariyle bakıldığında takipsizlik kararları için kay-

bedilen zaman ve iş gücü korkutucu boyutlara ulaştığından verimlilik ve kalite sorunu gündeme gelmekte; sistemin ilk evresi olan Kolluk'taki süzgeçleme/ayıklama işleminin ne derece önemli olduğu görülmektedir.

Yıllar İtibariyle Takipsizlik Kararı Sayısı

Yıl	Takipsizlik Karar Sayısı	İtham (%)
1986	366305	47.6
1987	354154	47.3
1988	328458	48.3
1989	332369	50.2
1990	336495	50.9
1991	344868	52.2
1992	348044	50.1
1993	384242	49.5
1994	389946	50.9
1995	375221	50.6
1996	395242	61.7

Öte yandan, aynı değerlendirme açılan kamu davalarının yerindeliği içinde geçerliliğini korumaktadır. Ceza mahkemelerince bazı davalarda "yeterli delil" olmasına karşın beraat kararı verilmesi kaçınılmaz ise de, bazı davaların ceza mahkemelerine intikali önlenebilecek niteliktedir. Bu türdeki kamu davası sayısının küçümsenmeyecek oranda olduğu tahmin edilmektedir (1). Nitekim, yıllar itibariyle ceza mahkemelerince verilen beraat karar oranları göz önüne alındığında bu tahminin ne derece yerinde olduğu görülecektir.

-
- (1) Savcının kamu davası açması için, failin suçlu olduğuna kanaat getirmesi aranmamış, yapılacak hazırlık soruşturmasının kamu davasının açılmasını hakkı göstermesi ile yetinilmişti. 1985 yılında ilk soruşturma kaldırılınca doğruca son soruşturmaya geçileceğinden "toplanan delillerin kamu davasının açılmasına yeterli olması" aranır olmuştur (CMUK "85-3206" 163/1, 164). Bu normatif düzenleme, Alman Kanununda bugün de olduğu gibi, "sanığın bir suç işlediği şüphesinin kamu davası açılmasını hakkı gösterecek kadar kuvvetli görülmesi" (StPO 203) diye anlaşılmalıdır.

Ceza Mahkemelerindeki Beraat Oranları

Yıl	Beraat (%)
1986	13.8
1987	13.3
1988	11.5
1989	15.9
1990	19.1
1991	18.7
1992	18.2
1993	17.4
1994	17.7
1995	17.8
1996	20.5

Bu verilerden DGM ve Ağır Ceza Mahkemeleri için elde edilen beraat yüzdelerinin yıllar itibarıyla yüksek bir oran sergilediği görülmektedir (2). Bu tablo, kuşkusuz, ceza adaletinde iş akışının

- (2) Türkiye genelinde ceza mahkemelerinden çıkan davalar arasında beş yıl ve öncesi açılmış dava oranları ağır cezalı (% 2.7) ve asliyelik işler (% 4) bakımından küçümsenmeyecek ölçüye ulaşmıştır. Bu gruptaki davalarda yargılama süresinin uzunluğu ve bazı davaların zamanaşımından düşmesi adalet güveni zedeleyici bir niteliğe bürünmüştür. Bu durumu gidermek üzere; dava yönetimi bağlamında mahkemeye gelen işlerin kamu güvenliği ve korunması açısından önem derecesine göre sınıflandırılarak, önem derecesi yüksek olanlara öncelik verilmesi yöntemine işlerlik kazandırılması rasyonel bir çözüm olacaktır (CMUK. 206, 2)– **Differentiated Case Management**. Kuşkusuz, DGM'lerinin varlık nedeni de bu yöntemde saklı bulunmaktadır.

Metropol kentlerde sanık ve tanıkların adliyeye getirilmemesi sonucu bazı davaların işlem süresi oldukça uzamaktadır. Bu bağlamda en rasyonel tedbir, sanık ifadesinin alınmadığı hallerde kamu davasının açılmayacağı şeklinde bir düzenlemenin yasallaştırılmasıdır. Öte yandan, CMUK. 233. maddesi son fıkrasındaki "Sanık hakkında, toplanan delillere göre mahkumiyet dışında bir karar verilmesi gerektiği kanaatine varılırsa, sorgusu yapılmamış olsa dahi dava gıyabında bitirilebilir" hükmüne işlerlik kazandırılması da aynı derece önemli görülmektedir. Kuşkusuz, tüm bu yaklaşımların taban kurah, CMUK 153/2 maddesinde ifade edildiği üzere, Cumhuriyet Savcısının yalnızca sanığın aleyhine olan kanıtları değil, lehine olan kanıtları da toplamak zorunda olmasıdır.

rasyonel bir nitelik sergilemediğini; yapay iş yükü yaratılmasının sistemdeki iş akışını yavaşlattığı; sistemin sonuçta verimlilik ötesinde hiçte ekonomik olmayan bir icraatına sebebiyet-verildiği; ve genelde halkın ceza adaletini sorgular hale gelmesini de kısmen açıklaması nedeniyle ilginç görülmüştür. Ne varki, kamuoyunda zaman zaman tanık olduğumuz teşhis hatası; davaların süratle sonuçlandırılmasının yalnızca yargının görevi olarak gösterilmesidir. Sürat sağlamada Yasama'ya da, Yürütme'ye de ödevler düştüğü gözden kaçırılmamalıdır. Yargılama birimleri de, kuşkusuz, uyuşmazlıkları çözerken, görevlerini hakkıyla yerine getirmeli; hukuk düzeninin ahengini bozmayacak ve Devletin temelini sarsmayacak bir çözüm aramalıdır.

Özetle, ceza adaletinde entegre sistem yaratmak ve sistemdeki evreler arasında bilgi akışını rasyonel bir temele oturtmak; bilgi akışını iki yönlü yapmak üzere kolluk güçlerindeki üst düzey görevliler (Emniyet Müdürleri/Jandarma Komutanı) ile Cumhuriyet Başsavcıları arasında periyodik değerlendirme toplantıları yapılması; bu toplantılarda, önceki dönemde kollukca gönderilen dos-

Ceza adaleti sistemindeki iş yükünü dengelemek ve iş akışına hız vermek üzere kendi boyutunda rasyonel bir gelişme örneği olarak Almanya'daki savcılık profilini sergilemekte yarar görülmüştür. Almanya'da ilke olarak mahkemeye intikal edecek suçlardan % 30'u hakkında (bu oranın yarısı Savcılıkça öngörülen koşulların zanlı tarafından yerine getirilmesiyle) takipsizlik kararı verilmekte; % 40'ı basitleştirilmiş usullerle (suçluluğu kanıtlanmanın girift olmadığı ve para cezasının yeterli bir yaptırım olacağı görülmesi halinde Savcılıkça iddianameye ek olarak hakime "ceza kararname-si" önerilmekte; bu önerinin mahkemece uygun görülmesi halinde ödeme emri zanlıya postalanmaktadır. İki hafta içinde itiraz edildiğinde ise normal yargılama süreci yer almaktadır.) ve geri kalan % 30'u da duruşmalı yargılamaya tabi tutulmaktadır. Ne var ki, Mart 1993 tarihinde yürürlüğe giren değişiklikle önemli iki gelişme kaydedilmiştir:

- 1) Savcıların takipsizlik karar verme yetkisinin önemli ölçüde artırılması; ve
- 2) Basitleştirilmiş usul seçeneğinin genişletilerek bir yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren suçlarda zanlının avukatı olması halinde Savcının cezasının ertelenmesini önerebilmesidir.

Almanya'da hükmedilen hürriyeti bağlayıcı cezaların yalnızca % 6'sı bir yıldan fazla cezaya ilişkin olduğundan, teorik olarak duruşmalı ceza dava sayısı oldukça az olacaktır (H. Albrecht). Bk. M.T. Yücel. **Türkiye'de Yargının Etkinliği**, Ank., 1997, s. 13, 32.

yalara özgü standart dışı işlemler eksiklikler, gereksiz takipler, geç yerine getirilen ihzar müzekkereleri v.s.nin dile getirilmesi; kamuoyuna mal olmuş belli dosyalara ilişkin takipsizlik kararlarından kolluğun gerekçelerle bilgilendirilmesi yer almalıdır. Bu doğrultuda geliştirilecek projenin bir yıllık bir süre için metropol bir kentte uygulamaya konularak elde edilecek sonuçların ortak çalışma ilkeleri olarak yurt genelinde uygulamaya geçirilmesi yerinde olacaktır. Bu ortak çalışmanın daha güçlü hale getirilmesi bakımından kolluk güçleri ile Cumhuriyet Savcılıkları arasında bilgisayarlı iletişim ortamının; diğer bir anlatımla entegrasyonun sağlanması gerekmektedir. Bu entegre ortam, kuşkusuz, mega insan hakları projesi olarak algılanabilecek niteliktedir. Cumhuriyet Savcıları artık masasındaki bilgisayar ekranından tüm nezarete alınanları, zamanında hakim huzuruna çıkarılıp çıkarılmadıklarını, dosyaların zamanlıca Savcılıklara intikal ettirilip ettirilmediği gibi konularda sıcak takip yapabileceklerdir. Ayrıca, kolluk güçleri ile Savcılıklar arasında işbirliği bağlamında söz konusu edilebilecek bir diğer yaklaşımda Cumhuriyet Savcısının metropol emniyet müdürlüğünde görevlendirilmesi olabilecektir (3). İşte yönetsel nitelikteki bu projelerle ceza adaleti sisteminde arzulanan etkinlik, adillik ve insanlık doğrultusunda önemli bir ivme sağlanacaktır. Bu kavramların ne derece rasyonel bir çerçeve sağlayabileceğini vurgulamak üzere aşağıda ilkesel bazda ayrıntısına değinilecektir.

Ceza Adaletinde Rasyonellik İlkeleri

Ceza adalet sistemi, ancak, etkili, adil ve insani olduğunda "rasyonel" bir nitelik kazanmaktadır. Hiç kuşkusuz, ceza adaleti sistemi bir işletmeler bütünü olarak "yarar" temeli üzerine varlık ve meşruluk kazanmaktadır. Ne varki, ceza adaleti sisteminin yapısı ve işleyişi yalnızca "yarar" temeli üzerine kurulamayacağından; adalet ve insani ölçütlerde göz önüne alınmalıdır. Özetle,

-
- (3) "Polis teşkilatta yeniden yapılanma istiyor" **Posta** (7/8/1997) s. 9 : "Her polis karakoluna nöbetleşe görev yapabilecek bir savcı verilmesi, her karakolda karakol amirleri veya grup amirlerine 'Savcı yardımcısı polis' kadro ve ünvanının kanunla verilmesi..." Dr. A. Nihat Dündar.

ceza sisteminin yararçı **amacı**, adil ve insani olmak **değerleri** itibariyle rasyonel olmalıdır.

Bu değerlerin belirgin şekilde ifadesini içeren ilke ve örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

*** Yarar (etkinlik ve yerindelik) ilkesi**

- Ceza adaleti sistemine, toplumda kabul görmeyen davranışların önlenmesi; önlenemediğinde faillerinin iyileştirilmesi/nötrleştirilmesi için, yalnızca ceza siyaseti tedbirlerine ilişkin maliyet-kar analizi sonucu gerekli olduğu ölçüde başvurulmalıdır.
- Ceza adaletince yapılan müdahalenin yerindeliği bakımından en temel ölçüt, suçların işlenmesini önlemedeki etkisi, diğer bir anlatımla "genel önleme etkisi"dir.
- Ceza adaletinin yapısı ve işleyişi bağlamında oluşturulacak sistem, genel önleme etkisinin önemli derecede azaltmaksızın, mümkün olduğunca kişiler için az mahrumiyet ve diğer sosyal maliyetlere neden olabilecek nitelikte olmalıdır.
- Ceza adaletinin etkinliği temelde "genel önleme" ile değerlendirilirken hükmedilen bireysel cezalar sözkonusu olduğunda suçluların "muhafaza"sı ile iyileştirilmesi" gibi yararçı unsurlar da önem kazanmaktadır.

*** Adalet (eşitsizlik, hakkaniyet) ilkesi**

- Ceza sisteminin adilliği, öncelikli eşitlik, hakkaniyet ve tahmin edilebilirlik ilkelerinin geliştirilmesine katkısı oranında değerlendirilmelidir.
- Suç oluşturan fiiller ile ceza yaptırımları hukuki temele (ceza hukukunun kanuniliği ilkesi bağlamında **kanunsuz suç ve ceza olmaz**) dayanmalıdır.
- Ceza tehditleri ve gerçek ceza yaptırımları, manevi unsur ile oranlılık ilkelerine göre belirlenmeli; zarar ve suçluluk derecesine göre makul olmalıdır.

- Ceza usulü, mağdurun menfaatlerini de makul ölçülerde dikkate alabilecek şekilde organize edilmelidir.

* **İnsanilik ilkesi**

- Ceza adaletinin yapıt ve işleyişi; insanlık onuru, kişisel hürriyet ve diğer insan haklarının vurgulayan ilkelerle uyum içerisinde olacak şekilde belirlenmelidir.
- Cezaların hükmedilmesi ve infazında eşitlik ve merhamet ilkeleri göz önüne alınmalıdır (4).

Sonuç olarak, bu ilkeler ötesinde insan hakları açısından geçerliliği kalmamış biçimsel usul ve yöntemler gelenek ve kuramsallığın kısılacından kurtarılmalı ve bunlar karşılaştırmalı hukuk uygulaması turnusoluyla test edilmelidir.

(4) M.T. Yücel. **Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi**, Ank., 1997.